

FEHÉR JÁNOS

AZ OLASZTELEKI DANIEL-UDVARHÁZ ÉS 17. SZÁZADI FALKÉPEI

A falkép díszes, sujtásos, vitézkötéses mentét viselő álló férfialakokat ábrázol, akik mintegy körülveszik a jelenet központi részén álló két férfialakot, akiket kissé egymás felé fordulva, díszes öltözetben, ékes fejfedővel ábrázolt a kópíró.

A Székelyudvarhely irányából Barót felé haladó 131. számú megyei út a Daniel család ősi fészkeinek számító Vargyast átszelve érkezik a ma is talányos nevű Olasztelek településre. A falu református temploma közelében, az út jobb oldalán egy emeletes kőépület tűnik fel, homlokzatán díszesen faragott kőcímerrel. Az utóbbi időben az évszázados udvarházat új tulajdonosai (Rácz Attila és Lilla) teljességében felújították, s helyiségeiben kastélyszállót alakítottak ki. A vargyasi Daniel család olaszteleki ágának az udvarházáról, „kastélyáról” van szó, amely az elmúlt évek kutatásainak köszönhetően a töredékesen is a leglátványosabb világi falképegyüttessel gazdagította Erdővidék történeti jelentőségű emlékeinek sorát.

A székely főemberek (*primorok*) közé tartozó Danielek látványos építészeti elemeket őrző, vargyasi kastélyához képest a szerényebb megjelenésű, olaszteleki udvarház korábban csupán néhány, az erdélyi késő reneszánsz szellemében alkotott kőfaragványával vonta magára a történeti emlékek iránt érdeklődők figyelmét. Az épület utca felőli homlokzatának emeletét díszítő (az egykori boltozott, ma elfalazott kapubejáró felett), 1669-ben készült címerkövét¹ 2010-ben restaurálták.² A vargyasi Daniel család jelképét, az átlőtt nyakú hattyút megjelenítő homokkő faragványon a címeres kompozíció a két végén gyámos kialakítású párkányra támaszkodik, a gyámokon gyűrűs lábazatú, fejezetükön akantuszlevelek fölé helyezett virágdísszel ékített, sudarasodó féloszlopok emelkednek. A kartusszerű pajzs alján egy kis halom domborodik, melyen egy hattyú áll, nyakát nyílvessző

üti át, a hattýú lábaitól jobbra és balra a *H* és *I* betűk vannak bevésve. A pajzson koronás nyílt sisak áll, kétoldalt dúsan leomló takarókkal. A koronából a pajzsbelivel megegyező, de annál jóval nagyobb hattýú emelkedik ki, tőle jobbra és balra a szintén nagyobb méretű *M* és *D* betűk domborodnak. A címerábrát ovális olaszkoszorúba foglalták. A címermű fölé egy másik faragott kőtáblát helyeztek, ennek két oldalát bevéssett maszkokkal ékített gyámokra helyezett gyümölcsfüzerek díszítik. A kőtáblán növényi ornamentikával keretelt, domborított felirat olvasható: *DEUS PROVIDEBIT/ ANNO 1669*. A kompozíciót lezáró timpanon széles párkányát klasszikus profilok díszítik, mezejébe gazdagon faragott, nyíló rózsa került. Két oldalán gúla alakú díszítmények emelkednek, melyeknek oldallapjait növényi ornamentika díszíti. Ezeknek csúcsán egykor akantuszszerű ékítmények is álltak. Az igényes kivitelezésű címer készítője ma még ismeretlen, mesterét vélhetően Brassó kőfaragói között kell keresni. A faragvány az 1980-as években került vissza eredeti helyére, miután egy ideig a vargyasi Daniel-kastélynál, majd a székelykeresztúri múzeum kőtárában is őrizték.³

Az 1669-beli építkezés emlékét őrzi az udvarról az épületbe nyíló (az udvarház rövidebb és hosszabb szárnyának csatlakozási pontjánál kialakított) ajtó vörös andezitből készült, késő reneszánsz kerete is (ma másodlagos helyzetben). Szemöldökkövének fogrovasos párkánya alatti pajzsán a címet is készítő házaspár névbetűi (*MD* és *HI* – azaz Michael Daniel és Haller Iudit) az 1669-es évszámot fogják közre.

A hosszabbik szárny emeletének kiépítése/díszítése csupán 1680 táján fejeződött be. A déli homlokzat másodlagosan befalazott, három késő reneszánsz ablak-szemöldökköve közül az egyikbe, az *MD* és *HI* névbetűk mellé az 1680-as évszámot is bevészték. A 2009. évi kutatás során előkerült faragványok közül megemlíthetünk még egy ablakszárkövet is (ez a fenti ablak-szemöldökök valamelyikéhez tartozhatott), befelé forduló profilozással, továbbá három pillérlábazatot, melyek egykoron, a késő reneszánsz idején széles körben kedvelt, árkaodos, kőpilléres tornác elemeiként szolgálhattak.⁴

Az olaszteleki udvarház őriz még egy késő reneszánsz ajtókeretet, az 1669-es évszámot viselő kőkerethez hasonlót, amelyet az egykori kapu elfalazásában kialakított ajtónyílásba illesztettek (talán 1905 táján). A keret szemöldökén lévő címerpajzsban egy hármas halmon álló, átlótt nyakú hattýú jelenik meg, kétoldalt az *I.* és *D.* betűkkel és az 1649-es évszámmal, melyek egyértelműen Daniel Jánosra (†1654), a Rákóczyak sokat foglalkoztatott, tapasztalt diplomatájára, élete végén Háromszék főkirálybírójára, a Daniel család olaszteleki ágának az alapítójára utalnak.⁵ A kőkeret eredetileg az ún. „*kicsi*” vagy „*Bethlen kastély*” valamely ajtaját díszítette – a Kormos patak fölötti teraszon, az út felőli udvarház szomszédságában lévő hátsó épület ti. szintén a Daniel család birtokába tartozott. Kutatásaink során ez utóbbi épületet azonosítottuk a Daniel család által Olaszteleken emelt első lakóépületével, amely már 1642 előtt megépülhetett.⁶

A kőkeret tanúsága szerint Daniel János még 1649-ben is csinósi gatta az udvarházat,⁷ illetve újabb építkezéseket is elkezdhetett. Fiai: Mihály, Péter és Ferenc 1668. március 21-én osztoztak az olaszteleki épületeken. Az osztozásban több lakóépület is szerepel, ám ezeket egyelőre nem tudjuk biztonságosan azonosítani a ma álló épületrészekkel.

Az osztálylevél „*általjáró köz bolthajtás felett, az mely félbe-szerbe való épületek vadnak*” részlete⁸ korábban elkezdett, folyamatban lévő építkezésekre utalhat, és akár az út felőli épületre is vonatkoztathatjuk. Ennek rövidebb szárnya az egykori kapu fölé helyezett címeres felirat szerint 1669-ben (az osztozás utáni évben) készült el, és így Daniel János Mihály nevű fiának jutott, aki a fennebb már bemutatott évszámú emlékek tanúsága szerint 1669–1680 között folyamatosan építkezett Olasz-

teleken. Az út felőli udvarház (a ma „*Daniel-kastélyként*” ismert épület) rövidebb és hosszabb szárnya ebben az időszakban, egyszerre épült ki.⁹

Az építkezések menetéről nagyon kevés az adatunk. A család fiú- és leányága közt zajló hosszú birtokper során, 1748. januárjában gróf kisérei Rhédei Zsigmond – Rhédei Ferenc és Daniel Mária fia – részére felvett tanúvallatás alkalmával olaszteleki Kolumbán Lukács lófő a következőket vallotta a Daniel család különböző birtokrészeinek megszerzési körülményeire, építkezéseire vonatkozó kérdésre: „*Jóllehet melyik része [ti. a birtoknak] kitől, mint és mikor apprehendáltatott, nem hallottam, de hallottam az atyámtól és nagyatyámtól is (akik a legelsőbben Olasztelekre építettett udvarház fundamentumának felvetésén jelen, és annak rész szerént fundáloi s építői voltak), hogy az megnevezett olaszteleki portióban az aviticum igen kevés lett volna.*”¹⁰ Az 1748-ban 75 éves Kolumbán Lukács elődei legkorábban a Daniel János részére felépített udvarház munkálatain (1649 előtt) vehettek részt. A vallomás szövege pontosabb behatárolást nem enged meg, azonban felsejlik belőle, hogy az olaszteleki Kolumbán ősök közt az építőmesterséghez valamelyest értő személyek is lehettek.

A Daniel fiak 1668. évi osztozását követően Daniel Mihály (†1689) rögtön nekikezdett olaszteleki rezidenciája rangjához méltó átalakításához. Daniel Gábor családtörténeti munkájában már jelezte, hogy az építkezések költségeit a feleségnek, Haller Juditnak a marosillyei birtokáért kapott zálogösszegeből fedezték.¹¹ Ezt támasztja alá egy 1731-ben, kisérei Rhédei Ferencné Daniel Mária, Daniel Mihály és Haller Judit unokája részére végeztetett tanúvallatás jegyzőkönyve is. A korábban a család belső szolgálatában álló, baróti, 65 év körüli Bede Hector lófő, Miklósvárszék ülnöke vallomása szerint „*amely udvarházat mostan Tit. Rédey Ferencné Dániel Mária asszony bír, ilyen pénzből építettett jobb részent, mivel Illyét, néhai Daniel Mihályné asszonyom részére jutandó jószágot, akkor tizenhárom ezer forinttal váltották volt ki. Azt is hallottam Daniel Mihály uramtól és néhai asszonytól, hogy száma nélkül litigálódtak felette, hogy abból építették azon olaszteleki curiát.*”¹² Daniel Gábor még látott a család levéltárában egy 1676. április 10-én, Illyén, „*a kastélyban a toronyban való alsó boltban*” kötött egyezséglevelet is, melyben Thököly Imre és Daniel Mihály „*az Ilyéhez tartozó res mobilisek, búza, árpa, széna restantiák*” felett barátságos megegyezésre lépett, melynek értelmében a marosillyei birtok akkori tulajdonosa, Thököly Imre köteles fizetni 500 forintot, ezenfelül 50 köböl búzát és 10 hordó bort is Daniel Mihály házához szállíttatni.¹³ Így tehát nem véletlen, hogy a Daniel Mihály nevéhez köthető építkezésekből fennmaradt faragványokon az építető neve mellett a férje távollétében az építőmunkát felügyelő és saját vagyonából is támogató feleség, Haller Judit nevének a kezdőbetűi is megjelennek.

Az építkezésekhez szükséges faanyagot Daniel Mihály az olaszteleki református eklézsia erdejéből szerezte, azt ígérve, hogy cserében a református templomot körülvéve, leromlott kőkerítést felépítteti. Teljesítetlen ígérete utódai és az olaszteleki református egyház között számtalan súrlódásra adott alkalmat, emiatt az egyházmegegyei vizitációk többször is elmarasztalták a család tagjait.¹⁴

Daniel Mihály és Haller Judit építkezései a jelek szerint 1680 táján értek véget, amikor az udvarház hosszabbik szárnyának az emeletén a falak külső és belső kifestésére is sor került. Ékes bizonyíték erre az épület hosszabbik szárnyának a külső, emeleti homlokzatán ma is látható nagyméretű, évszámos (vakolatba karcolt és vörössel festett) felirat, mely az 1680-as évszámot jeleníti meg: a 6-os számjegyébe az összevont MD monogram került, a 8-as a DIE 20 SEPTEMBRIS feliratot foglalja magába, a nulla pedig a HI névbetűket kereteli. Az évszám még az 1988-ban zajló javítási munkálatok során került elő, szerencsés módon akkor nem vakolták vissza, ha-

nem halványzöld színűre festették, az idén bevégződött restaurálási munkálatok után ma újra eredeti színében látható.

Az 1680-ra elkészült udvarház hosszabbik szárnyának egész emeletét egy nyilvánvalóan reprezentációs célzattal is kialakított, óriási terem foglalta el. Ezt a 19. század folyamán báró Rauber Nándor (aki leányágon jutott az épület birtokába) három nagyobb helyiségre osztatta, s egy tágas folyosót is leválasztott belőle.

1862-ben Daniel Gábor kiadásában, Thaly Kálmán szerkesztésében jelent meg a *Történelmi Kalászkok. 1603–1711.* című forrásgyűjtemény, melynek romantikus fogantatású bevezetőjében az akkor húszas éveinek elején járó Thaly Kálmán a Daniel családdal kapcsolatos kutatásairól szóló beszámolójában néhány olyan megjegyzést is tett, amelyeket később, érett kutatóként valószínűleg maga is megmosolygott. Olaszteleken meglátogatta – mint írja – az akkor báró Rauber Nándor által birtokolt udvarházat is, melyről a következőket jegyezte meg: „*Midőn Daniel Mihály meghozá Brandenburi Katalin herczegnőt, kit a fejedelem Kassán nagy pompával fogadott, miután őt már elébb átvevé övétől a fejedelmi férj nevében annak fővezére, Rákóczi György: Bethlen Olaszteleken – Bardócz-fiókszéken – kastélyt építtetett, melyben a lakadalom álló évig tartott Danielék felügyelete alatt. E kastélyt aztán Bethlen Gábor a Daniel családnak adományozá. Jelenleg is fennáll, csakhogy nagy termei, melyeken nyilván meglátszik, hogy tánczvigalmi, ünnepélyi czélra voltak építve, kisebb szobákra vannak felosztva.*”¹⁵

Az udvarház 1680 körül készült falképei

■ A 2009. évi falkutatás megkezdése előtt az 1988 körüli javítások körülményeiről érdeklődve többször is felmerült, hogy a renoválás során az emeleti termek falain festett alakok tűntek elő a vakolat alól. Ennek tudatában kezdtük el az épület falkutatását, és a hosszabbik szárny emeletének vizsgálata rögtön igazolta az egykori nagyterem létezését. Az emelet nyugati végébe eső két helyiség ablakok melletti vakolatának lefejtése során az 1988-ban felvitt legfelső réteg alatt még két vakolatréteget találtunk, ezek közül a legalsón festett díszítés nyomai is jelentkeztek. A késő reneszánsz vakolatfelületre a korban szokásos, eléggé gyenge megtartású, *al secco* technikával (száraz felületre alkalmazott festéssel) készült falképek szakszerű vizsgálata és feltárása 2010 folyamán Tüzes István restaurátor vezetésével kezdődött, és végül 2014-ben fejeződött be Czibalmos Attila vezetésével.

A restaurátori vizsgálat, majd feltárás során hamarosan kiderült, hogy a falképeket még a nagyterem feldarabolása előtt lemeszelték, és a közfalak megépítésekor az egykori nagyterem padlóját mintegy 40 cm-rel süllyesztették. Mindez azt jelenti, hogy a falképek az eredeti padlószinhez viszonyítva csaknem szemmagasságban helyezkedtek el. A festett felületek kiterjedésére vonatkozóan kiderült, hogy az egykori nagyterem csaknem teljes egészében ki volt festve (egyedül a kelet felé eső rövidebb faláról nincs információnk). A falképek töredékes állapotban maradtak fenn, így a déli oldal keleti, illetve a folyosó északi részén (az északkeleti sarkot kivéve, ahol egy széles, virágos szegély maradványai bukkantak elő) nem is történt nagyobb felületű feltárás. A jelek szerint a nyílások (ablakok, ajtók) közé eső falfelületek mellett az ablakbélleteket is kifestették.

Az alábbiakban az előkerült, töredékesen fennmaradt falképek bemutatása mellett megkíséreljük az értelmezésüket is, kihangsúlyozva gondolatmenetünk hipotetikus voltát.

Az egykori nagyterem déli falának nyugati részletét díszítő jelenetet az Erdélyi Fejedelemség portai adójának a török császár előtt való bemutatásaként értelmeztük. A flamand kárpitokat idéző, egymás mellé helyezett virágszirmokból álló, széles sze-

Az erdélyi fejedelemség portai adójának bemutatása a török császár előtt

géllyel keretelt kompozíció háttérében jobboldalt zömök épület áll, melyből három, cseréppel fődött torony emelkedik ki, a leghátsó torony előtt cserepes tetőzet síkja is látszik. Az épület előtt díszes lószerszámmal, veretes nyereggel, lecsüngő bojtos takaróval felszerelt paripa (uralkodókat illető kedvelt ajándék) ágaskodik, melynek zabláját egy vörös csizmát, nadrágot, derekán övvel összefogott, hosszabb, galléros mentét és hátracsüngő csúcsú fejedőt viselő (gyerekként ható) emberalak tartja. Jobbján nyitott, pántokkal erősített, záros ládát figyelhetünk meg, melyben tömött, bekötött száju zacskók hevernek egymáson. A zacskókat fekete vonalak (varratok) díszítik, és különböző számok vannak rájuk írva (40, 60, 90). A láda fölött egy másik emberalak körvonalazódik: vörös csizmát, derekán övvel összefogott felsőruhát, illetve vörös mentét visel, az arca ma már kivehetetlen. Jobb karját a magasba nyújtja, rajta feltehetően egy sólyom ül (szintén kötelező portai „ajándék”). Balfelé továbbhaladva az előbbieknél egy jóval magasabb alak, feltehetően az adót bemutató főkövet jelenik meg, tollas fejedőt, hosszú vörös palástot visel, kezeit széttárva kissé előrehajol. Előtte egy szögletes alakzat kapott helyet, mely három golyón áll (talán egy zsámoly). A baloldali rész háttérében vörös épülettömb látható, négyzetes, keresztosztós ablakkal, cserepes tetősíkkal, amelyből három magasabb torony emelkedik ki, ezek közül a bal oldalinak hagymakupolára emlékeztető sisakja van. A tornyos háttér talán Konstantinápolyt ábrázolja. A jelenet bal széle nagyon roncsolt: egy emelvényen (talán törökülésben) ülő, hátracsüngő csúcsos fejedőt viselő szakállas emberalak (török császár?) arca fordul az erdélyi főkövetként azonosított szereplő felé.

A fent bemutatott jelenetet egy ablak választja el a déli fal következő, szintén virágdíszes szegéllyel keretezett ábrázolásától, amelynek baloldali részét az utólag épített választófal részben eltakarja. Az előbbihez képest ez jóval töredékesebb, így értelmezése is sokkal kockázatosabb. A falkép díszes, sujtásos, vitézkötéses mentét viselő álló férfialakokat ábrázol, akik mintegy körülveszik a jelenet központi részén álló két férfialakot, akiket kissé egymás felé fordulva, díszes öltözetben, ékes fejedővel ábrázolt a képrő. A bal oldali alak magasabb és természetesebb, bal kezét fel-emelve tartja, arcának nagy felülete roncsolt, azonban arcformáját, bal szemét és

Az ún. (béke)tárgyalás jelenetének részlete

jellegzetes, sötét színű fejfedőjét, vállára vetett mentéjét szemlélve akarva-akaratlan Bethlen Gábor fejedelemnek Lucas Kilian által 1620-ban rézbe metszett portréja jut eszünkbe. A jobboldalt álló, alacsonyabb és vékonyabb, bajuszos, tollas fejfedőt viselő férfialak szintén felemeli a jobb kezét, a balt pedig a csípőjére támasztja. Előtük vöröses színű, szögletes bútordarab, asztal (?) található, ám a rajta fekvő tárgyak körvonalai ma már értelmezhetetlenek. A háttérben rombusz alakú tagozat látható, talán valamilyen hatalmi jelvényről lehet szó. A fentiekből kiindulva a jelenetet leginkább egy (béke)tárgyalással tudjuk azonosítani, ahol az egyik tárgyaló fél az erdélyi fejedelem (esetünkben talán Bethlen Gábor) lehetett.

A nyugati fal dél felé eső részén előbukkanó jelenet szintén virágdíszes szegély kereteli. Ennek háttérében sematikusan ábrázolt épületegyüttes emelkedik, pártázatos falkoronával, különféle tornyokkal – ebben az esetben talán egy védőfállal kerített város megjelenítésével számolhatunk. Az építészeti háttér előtt egy ágaskodó lovon ülő női alak jelenik meg, aki a jobb karját kinyújtva (amelyben tart is valamit) a kompozíció bal oldalán álló, hajadonfőtt ábrázolt, balját szintén kinyújtó férfialak felé fordul – mintha átadna a férfinak valamit. Az ábrázolás jelentését egyelőre nem tudjuk megfejteni, talán egy búcsújelenettel állunk szemben.

A nyugati fal észak felé eső következő jelenete annyira rongált, hogy nem sikerült értelmezni. Az egykori nagyterem nyugati falának északi részén azonban meglehetősen jó állapotban maradt meg a következő kompozíció, melyet szintén egy ablaknyílás választ el az előbbitől. A virágdíszes keretbe foglalt jeleneten öt vágázó lovast látunk, az előtérben díszesen felszerszámozott lovon ülő alak nyilván a főszereplő, mellette, a háttérben két, lovon ülő trombitás látszik, akik hangszerüket a magasba emelve éppen megszólaltatják azokat. A központi szereplő mögött további két lovas látható. Egyértelműen egy ünnepélyes menettel van dolgunk, talán éppen egy követséggel (a központi alak vezetése alatt), melynek a jelentőségét és méltóságát a trombitások hivatottak hangsúlyozni.

A jelenetsor az egykori nagyterem északi falán folytatódik, ahol a hasonló keretbe foglalt kompozíció jobb oldali alsó részét megsemmisítette az utólag vágott ajtó.

Ünnepélyes menet, követség

Mindennek ellenére a jelenet bal oldalán jól kivehető négy lovas alakja, akik díszes lószerszámmal, ékes öltözékben jelennek meg, vezetőjük pedig (a többi alakhoz képest nagyobb méretben ábrázolva) azonosnak tekinthető az előbbi jelenet főszereplőjével. A fedetlen fejű lovasok talán köszöntenek valakit. A követség gondolatmenetét folytatva úgy tűnik, hogy a küldöttség célba ért, ugyanis a jelenet jobb oldalán egy álló, az előbbiekkal szembeforduló alak halvány körvonalai figyelhetőek meg (ő fogadja az érkezőket), háta mögött nagyobb méretű, emeletes, nyeregtetővel fedett nagyméretű ablakkal, alatta ajtónyílással jellemzett épület.

Az északi falon található következő jelenetet az előbbitől eredetileg egy festett béléttű szegmensíves ablak választotta el, ennek felső részét utólag elfalazták, azután egy ajtónyílást is kialakítottak benne.

Az északi falon soron következő jelenet szintén nagyon töredékes, bal oldali alsó része teljesen elpusztult, míg a jobb oldali szélét az utólag épített közfal takarja. A sokalakos ábrázolás háttérét ezúttal is egy épület képezi (kerek ablakszemekből kialakított, többosztatú ablakokkal), mely előtt szintén ünnepélyes jelenet játszódik – a jelek szerint kézfogónak vagy még inkább lakodalomnak lehetünk a tanúi. A kompozíció bal oldalán terített asztal előtt áll az egymás felé forduló, ékes öltözékű újdonsült házaspár, jobboldalt mellettük egy nagyobb méretű hegedűféle hangszeren játszó zenész látható, baloldalt pedig egy (feltehetően idősebb), díszes ruhájú nőalak, a háttérben pedig ismét egy hegedűs tűnik fel. A jelenet jobb oldalán több emberi alak látható (sajnos töredékesen), ők vélhetően a nászajándékokat (vagy a hozományt) mutatják be, többek közt egy ékesen felszerszámozott, ágaskodó lovat is, melynek a kantárát egy díszes ruhájú ifjú tartja. A jelenetet kelet felől eredetileg egy mára elfalazott ablaknyílás határolta.

Az északi falon a következő jelenet sajnos nem maradt fenn, a ma félköríves ablak után azonban előbukkant néhány részlete egy virágdíszes keretelésű, nagyon töredékes kompozíciónak. Baloldalt a jelenet szegélye mellett talán egy épület ablaka látható, ez alatt pedig ívelt vonalak által kiképzett, piszkosfehér színű felület jelenik meg. A jobb oldali rész hasonló háttére előtt két egymás felé hajló férfialak látható,

A lakodalmi jelenet részlete

rövid, derékon összefogott, fehér köntösben, sötétvörös/barnás köpenyben, akik valamit tartanak a bal, illetve jobb kezükben (az ábrázolás töredékes). A két férfialak között a háttérben egy fa vagy talán egy ácsszerkezet emelkedik, aminek a funkcióját szintén nem sikerült meghatározni. A jelenetet egyelőre nem sikerült értelmezni.

Az északi fal további festett felületei elpusztultak, csupán a folyosó keleti végén a jelenetsort záró széles, húsos szirmú virágokból alakított szegélynek egy részlete került felszínre.

Az egykori nagyterem déli falán még két jelenetet tártak fel: az 1891-ben épült teraszra vezető ajtótól balra egy nagyobb felületű kompozíciót festettek, ám ennek a bal oldalát az utólag épített közfal részben takarja, míg a jobb oldalát egészen elpusztította az ajtónyílás. A falképek felülete is jelentősen sérült. A többi jelenetnél leírt szegély itt is felbukkan. Az ábrázolás háttérében baloldalt egy épületegyüttes – várfal/városfal – látható, magas, karcsú tornyokkal; a jobb oldali torony mellett félköríves bejáratú, fordított kulcslyuk alakú lőrészekkel is ellátott kaputoronnyal, melyhez hasonló lőréssel áttört védőfal is csatlakozik. Az előtérben egy lovas párviadalnak lehetünk tanúi: két díszesen felszerszámozott, ágaskodó paripán ülő vitéz ugrat egymásnak (a jobb oldali szereplőből csupán a lóva mellső lába, nyaka és feje látszik).

A teraszra nyíló ajtó mellett, jobbra egy elfalazott ablakra bukantunk a falkutatás során, ennek szegmensíves záródása fölött a virágos keretdísz is előbukkant. Az elfalazott ablak jobb oldalán megfestett jelenetből csak a keret töredékei maradtak meg, az itt nyitott ablak ugyanis az ábrázolást csaknem teljes egészében megsemmisítette. Csupán a bal oldalon, közvetlenül a virágdíszes szegély mellett maradt meg néhány tetőrészlet az architektonikus háttérből, jobboldalt pedig egy sakktáblaszerű alakzat hívja fel magára a figyelmet, szintén a virágdíszes kerethez csatlakozva. Ezt a szegélyt ismét egy elfalazott ablaknyílás követi, mely után már az utólagos közfal által takart – általunk béketárgyalásként azonosított – jelenet bal széle következik.

Az imént bemutatott jelenetek értelmezési kísérletei, illetve az ikonográfiai program meghatározását célzó próbálkozásaink során már korábban felmerült bennünk az a feltételezés, hogy az olaszteleki udvarház reprezentációs nagytermének (de ne-

vezethetjük akár *lakodalmal háznak* is) festett ábrázolásai egy képes családi gesztának tekinthetők, mely a vargyasi Daniel család tagjainak életében bekövetkező fontos eseményekre utaló képsorok révén mutatta/mutatja be a família felemelkedését.¹⁶ A jelenetsorok konkrétan azonosítása érdekében így a Daniel család 1680 előtt élt tagjai pályájának végigkövetése tűnt célravezetőnek: főként a család felemelkedését megalapozó idősebb Daniel Mihály (†1641), valamint fia, Daniel János (†1654) – a falképeket megrendelő ifjabb Daniel Mihály apja – eseménydús élete kecsegtetett hasznosítható eredményekkel. Idősebb Daniel Mihály pályája kezdetén katonai tisztségeket töltött be, Bethlen Gábort elkísérte az 1621. évi, II. Ferdinánd ellen irányuló morvaországi hadjáratba is¹⁷ (ami talán összefüggésben lehet az általunk béketárgyalásként azonosított jelenettel), 1622-ben pedig a fejedelem Sepsi-, Kézdi- és Orbaiszékek főkirálybírájává is kinevezte. 1625-ben már a fejedelmi tábla ülnöke,¹⁸ 1630-ban pedig Brandenburgi Katalin főudvarmestere.¹⁹

I. Rákóczi György alatt, az 1638. évi portai adó Konstantinápolyba szállításával a tapasztalt diplomatának számító Szalánczi István főkövetet bízta meg, Szalánczi azonban betegsége miatt nem utazhatott, így végül főkövetül Daniel Mihályt jelölték ki. Viszonylag későn, 1638. december 23-án indult el Konstantinápolyba, s hosszú utazás után, a következő év februárjának elején szolgáltatta be az adót (10 000 arany és jelentős értéket képviselő különféle ajándékok: órák, díszes ötvöstárgyak, sólymok, díszes, festett kocsis felszerszámozott lovakkal, ugyanakkor a magasabb rangú hivatalnokok számára is meghatározott mennyiségű tallér vagy ötvöstárgy, egyéb ajándékokkal), és április elején ért vissza Erdélybe.²⁰ Véleményünk szerint az említett adatok révén a portai adó beszolgáltatását ábrázoló jelenet megfestésének indokaihoz is közelebb jutottunk.

Daniel Mihály fiáról, Jánosról tudjuk, hogy feltehetően már tudatos karrierépítési stratégia részeként külföldi tanulmányokat is folytatott. Peregrinációja be is váltotta a hozzá fűzött reményeket, a Rákócziak szolgálatában folytatott eredményes külpolitikai tevékenysége jól képzett diplomataként tünteti fel. Tanulmányait 1630-ban fejezhette be, amikor is Haller Gábor a következőket jegyezte fel naplójába szeptember 23-án: „*mentenek haza magyar nemesek ketten, az kiket itt Francofurtumban találtam, Dániel János, Bethlen János, és az Gróf Bethlen Péter uram ő nagysága praeceptor, Theolcseki István uramék, az kik hatodfél esztendőig laktak ide fel tanulásnak okáért.*”²¹ Bethlen István 1628. április 24-én Daniel Jánoshoz Leydenbe címzett leveléből értesülünk a tanulmányút körülményeiről és céljairól: „*Az Istennek igaz ismeretiben igyekezzél naponként gyarapodni. Ezek után az német nyelvnek tanulásán igen igyekezzél, holott itt se galliai se belgiumi nyelvek nem annyira szükségesek, mint az német nyelv, noha az galliai is igen szép dolog volna. Azért mindenek felett az német nyelven és deáki tudományban ügyekezzél leginkább. Mikor amaz szép forma olasz írást követhetné, azon is kellene igyekezned, jó öcsém, hogy jövendőben hazádnak s fejedelmednek annyival lehetnél alkalmatosb az szolgálatra, melyet így nyerhetsz ki az Úr Istentől, ha ő szent felségének igen szolgálsz és szünetlen való buzgó imádsággal ő felségének ezért gyakorta könyörgesz.*”²²

Az 1630-as évek elején már a fejedelem közelében teljesített szolgálatot (bejáróként), 1632-ben Bécsben is megfordult, 1636-ban a budai vezérnél és Moldvában is járt.²³ 1646 tavaszán I. Rákóczi György újra követségbe küldte, melynek fő célja feltehetően az Erdély számára még 1643-ban, a gyulafehérvári szerződés értelmében a svédek által ígért összeg hátramaradt részének, azaz 37 500 tallér kifizetésének a sürgetése volt. Követi utasítása a Lennart Torstensson svéd tábornaggal való ügyintézés részletei mellett számos más feladattal is megbízta. A Daniel Jánosnak adott utasítás számos mester, tudós ember megkeresését és szerződtetését írta elő: orvost, pa-

tikáriust, fegyverművest, ágyúöntőt, továbbá olyan lakatosokat, „*kik fegyverderekat, páncélokot, sisakokat tudnának csinálni*”, de „*jó mesterséges ácsokat*” is kívánt a fejedelem. I. Rákóczi György idejében még javában tartott a fejedelmi építkezések Bethlen Gábor idejében vett lendülete, és főleg a várak erősítése valamelyes hadmérnöki képzettséget is igényelt. Erdélyben az ilyen jellegű munkálatokat általában német területeken át érkező olasz építészek látták el, Daniel Jánosnak 1646-ban ilyen „*jó fundálót, ki az várakat tudja erősíteni jó módjával s defendálni*” is fel kellett kutatnia.²⁴ Küldetésének eredményeiről 1646. július 6-án, Szatmáron kelt levelében tudósítja a fejedelmet – ígéretet kapott eleget, viszont pénzt nem, és a fejedelem által sürgetett „*lövő szerszámok*” (azaz ágyúk) dolgában sem járt sikerrel.²⁵ A fejedelem által igényelt mesteremberek Erdélybe szegődtetéséről nincsenek adataink, de az utasítás szövege jól érzékelteti a sokoldalúságot, melyet diplomatánk több alkalommal is bizonyított.

I. Rákóczi György halála után (1648. október 11.) Daniel János járt el a linzi békeszerződés értelmében a III. Ferdinánd német-római császárnak átadandó vármegegyék ügyében, a nyugat-európai hatalmasságoknak ő vitte meg hivatalosan is a fejedelem halálhírét.²⁶ 1649 áprilisában kelt követi utasításában kötelességévé tették, hogy Erdély és a Rákócziak érdekében kijárja a fejedelemségnek a befoglalását a békeszerződésekbe, illetve azt is, hogy kísérelje meg a svédek és a franciák által még nem folyósított pénzösszegek behajtását.²⁷

1649 tavaszán kényes küldetést is kapott: a fejedelem öccse, Rákóczi Zsigmond herceg valamely főrangú németországi protestáns családdal kívánt házasság révén összeköttetésbe kerülni, s háztűznézőbe Daniel János főkövetet küldte, részletes utasításokkal jövődöbeli menyasszonya kiválasztását illetően. Az *instructio* többek között ily kitételeket tartalmazott: „*Az személyt az mi illeti mindenekfelett való legszebbet nem ugyan, mindazáltal olyant kívánnánk, ki tekintetre méltó, és az egymás szeretetre alkalmazott lenne, egyébaránt az ábrázolja nem képes, nem is kell benne törekedni, azt pedig az természet munkája által, nem festékek által valónak akarjuk lenni.*” A menyasszony korát legfeljebb tizennyolc évben határozza meg. Belső tulajdonságaira nézve „*istenfélő, buzgó, nem mérges, hebehurgya természetűt, kevélyt kívánnánk, ebben mindazáltal az maga viselésében nem mindentől az magyar formára nézünk, hanem az ott való szokáshoz képest*”. A lány esetleges testi hibáinak megtudakolása mellett vigyáznia kellett a követnek, hogy „*termetiben igen nagy, otromba ne lenne, hanem közép, azaz ne teljességgel kicsin*”. Fontos feladatnak számított a hozomány megtudakolása mellett az is, hogy feltérképezze, „*micsoda állapotú és méltóságú s értékű emberek házasodtak abból a házból*”. A kiszemelt hölgyről „*igazán való képnek leírása és küldése felől felette igen szorgalmatos és szemes legyen ő kegyelme*” – kérte Rákóczi Zsigmond, aki nem akarta csupán a főkövet ízlésére bízni a választást. Mind a korabeli erdélyi szemléletmódot, mind a Rákócziak jellemét érzékletesen tükrözi az utasítás következő részlete: „*Maga viselésiben rusnyát, az ott való állapotokhoz képest is felette szemtelent nem javallunk, az kevélység nélkül való tisztességes módosság, szemérmetséggel egyezőleg bátorság nem ártalmas, de az tékozlással való köntösbéli luxus is nem az magyar humorhoz való.*”²⁸ Habár a Daniel János által hozott híreket kedvezőnek lálták a Rákóczi család tagjai, esküvő akkor mégsem lett a dologból; Rákóczi Zsigmond sok bonyodalom után végül Mária Henrietta pfalzi hercegnőt vette el.²⁹ Lakodalmát Sárospatakon tartotta 1651. június 26–28. között, ahová Daniel János háromszéki főkirálybíró Lorántffy Zsuzsanna hívta meg, akinek a lakodalomban a gazda tisztét is szánták: „*Mivel immár Isten kegyelmességéből Rakoczi Zsigmond fiúnk lakodalmának terminussa ezentúl elérkezik, elhisszük, Kemeny János uram ő kegyelme is eddig requirálta kegyelmedet akkorra való gazdaság felől: kegyelmedet*

azért mi is kérjük, arra az állapotra való kijövetelit ne neheztelje, úgy hogy az terminus előtt, mely 26. Junii leszen, másfél héttel lehessen [sáros]pataki házunknál.”³⁰ Daniel Jánost 1653-ban főudvarmesterré is kinevezték.³¹

Talán nem tévedünk, ha az olaszteleki udvarház nagytermének falait díszítő képek közt a fent felsorolt eseményekre való hivatkozásokat is feltételezünk: a díszes követségekre utaló jelenetek³² főszereplőjeként így akár id. Daniel Mihály vagy fia, Daniel János is tekinthető; és talán az esküvői jelenet esetében sem véletlen, hogy az újdonsült pár mellett csupán egyetlen női alakot ábrázoltak – Rákóczi Zsigmond esküvőjén az örömanya szerepe I. Rákóczi György özvegyét, Lorántffy Zsuzsannát illette. A fiatalasszony azonban a házasság után pár hónappal, férje 1652. február 4-én szintén elhunyt, temetésére a meghívót Daniel János szintén I. Rákóczi György özvegyétől kapta.³³ A Rákóczi Zsigmond és Daniel János közti jó kapcsolatra utalhat az a tény is, hogy Daniel János a munkácsi herceg hozzá küldött utolsó levelére a következőket jegyezte: „*Holt meg szegény úr die 4 Februarii tizenegy és tizenkét óra közt. Utolsó levele üdvözült úrnak, Rákóczi Zsigmond úrnak. Isten boldogítsa szegényt, nékem kegyelmes uram volt.*”³⁴

Néhány szót kell ejtenünk még az olaszteleki udvarház falképeinek helyéről is az erdélyi, főként székelyföldi emléktárhelyekben. Helyszükében most eltekintünk a korabeli, főként az utóbbi évtizedek kutatómunkája révén megismert világi falképegyüttesek (a földrajzilag is legközelebb esőket említve: Brassó – Tanács téri házak, Altorja – Apur kúria stb.) részletes felsorakoztatásától, megjegyezzük viszont, hogy azok főként bibliai tematikájú, illetve allegorikus ábrázolások. Az olaszteleki falképek a kivitelezés minőségét illetően némileg elmaradnak az említett alkotásoktól, legközelebbi székelyföldi párhuzamuknak a csíkrákosi Cserei-kúria elpusztult, csupán Vámszer Géza másolataiban fennmaradt, egykor az épület külső, tornácos homlokzatát díszítő falképei tekinthetők. Az 1672 után (nyilván Cserei János, a történetíró Cserei Mihály apja megrendelésére) készült együttes jeleneteit szintén virágokkal ékített szegély keretelte: a hajtó- és medvevadászatot ábrázoló jelenetekben szereplő lovasok esetében mind a lovak megjelenítése, mind a vadászok ruházata, gallérja, fejfedője, az alakok aránytalansága is az olaszteleki falképek – a csíkrákosi falképeket jellemző Vámszer Gézát idézve – „*bájos naivitását sugározza*”.³⁵ Az olaszteleki falképek készítőit (bizonyára csupán két-három személyről, a képíróról és segédeiről lehet szó) illetően egyelőre nincsenek adataink, a legkézenfekvőbb feltételezésnek a közeli Brassóban tevékenykedő képírók olaszteleki foglalkoztatása látszik.³⁶ A jelenetek előképeit egyértelműen metszetek, sőt inkább falikárpitok ábrázolásai adhatták, és az egyes részletek kimunkálásában (koncepció, szereplők) – lévén, hogy a megfestendő kompozíciók tematikája a jelek szerint személyre szabottnak tekinthető – nyilván nagy szerepe volt a megrendelő, a szintén a háromszéki főkirálybíróságig jutó ifjabb Daniel Mihály (+1689) által a képíró(k)nak adott részletes instrukcióknak is.

Az olaszteleki udvarház további falképtöredékeinek jelentéstartalmát egyelőre homály fedi – újabb történelmi adatok előbukkanásával, valamint az ábrázolások esetleges előképeire vonatkozó kutatásokkal azonban sikerülhet újabb jeleneteket is azonosítani, illetve tovább árnyalni a Danielek képes családi krónikája falképsorának reményeink szerint eddig többé-kevésbé helyesen értelmezett mondanivalóját.

■ JEGYZETEK

1. Keöpeczi Sebestyén József: *Erdélyi renaissance-emlékek. A Vargyasi Danielek kastélyai és címeres emlékeik Vargyason és Olaszteleken.* Pásztortűz 1927. 13. sz. 295.

2. Sárpáti Zoltán szobrász-restaurátor munkája.

3. Fehér János: *Az olaszteleki Daniel kastély.* In: *Kúriák földje. Háromszék.* Szerk. Nagy Balázs. Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 2011. (2. kiadás). 158–159. (A továbbiakban: Fehér: Daniel kastély).

4. I. m. 159.

5. Daniel Gábor: *A vargyasi Daniel család eredete és tagjainak rövid életrajza*. Bp., 1896. 73. (A továbbiakban: Daniel: Daniel család).
6. *A vargyasi Daniel család közpályán és magánéletben*. Szerk. Dr. Vajda Emil. Bp., 1894. 173. A továbbiakban: Vajda: A vargyasi Daniel család).
7. Ez az épület napjainkban nagyvon átalakított formában található, azonban négy helyisége még őrzi némiképp a 17. századi állapotokat. Megmaradt két, fiókos dongaboltozattal borított helyisége, amelyekben a boltozatok ívei profilozott gyémánokra szaladnak le. 17. századi lehet (feltehetően egykorú az 1649-ben készített kerettel) az épület árkádós tornácát a pincszinten tartó pillérbe befalazott kőfaragvány is, mely valaha egy díszes keret lábazati részét alkothatta – a befelé forduló profilozása alatt rozetta jelenik meg. Figyelemre méltóak az ezen helyiségekben megmaradt 18. századi asztalosmunkák (faliszekrények, ajtógarmitúrák) is.
8. Vajda: A vargyasi Daniel család 725.
9. Fehér János: *Az olaszteleki Daniel-kastély. Művészettörténeti tanulmány – Falutatasi dokumentáció*. Vargyas, 2009. Kézirat; Darvas Lóránt: *Raport de cercetare preventivă. Tâlișoara – Castelul „Daniel”*. Csíkszereda, 2010. Kézirat.
10. A Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Osztálya – Arhivele Naționale. Serviciul Județean Cluj. 337. sz. Fond: *A vargyasi Daniel család levéltára*. Fasc. 1. 79^F. (A továbbiakban: Daniel ltv.)
11. Daniel: Daniel család 78.
12. Daniel ltv. 100^V–101^V.
13. Daniel: Daniel család 81.
14. Az 1744. június 1-jén keltezett oklevélben a korábbi egyházmegyei vizitációk vonatkozó határozatait gyűjtötte egybe Ajtai Mihály, az Erdővidéki Református Egyházmegye jegyzője. Eredetije az Olaszteleki Református Egyházközség levéltárában. Közölve: Vajda: A vargyasi Daniel család 510–512.
15. *Történelmi Kálászok. 1603–1711*. Szerk. Thaly Kálmán. Pest, 1862. VII.
16. Fehér: Daniel kastély 159.
17. A fejedelem 1621. október 3-án a Strážnice mezőváros (Délmorva Régió, Csehország) melletti táborban állította ki azt az adománylevelet, amely a későbbiekben nagymértékben meghatározta a Daniel családban élő örökösödési rendet is. Vö. Vajda: A vargyasi Daniel család 95–100.
18. Uo. 115.
19. Uo. 122–123.
20. A követség részleteit lásd *Levelek és okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez*. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1883. 539–548; *I. Rákóczy György és a Porta. Levelek és okiratok*. Szerk. Beke Antal – Barabás Samu. Bp., 1888. 401–410; Dr. Biró Vencel: *Erdély követei a Portán*. Kvár, 1921. 25, 124. Meg kell említenünk, hogy fia, Daniel János is megfordult követségben a Portán: 1652. március 9-én kihirdették Rákóczi Ferenc fejedelemmé választását (nagykorúságáig kormányzóként Kemény Jánost nevezték ki) – apja, II. Rákóczi György súlyos betegsége tette indokoltá ezt a lépést, persze felgyógyulása esetére kikötötték, hogy akkor a fia már nem avathatja magát a kormányzásba. Az ifjú fejedelem portai megerősítését hivatott elérni az az ünnepélyes főkövetség, mely 1652. szeptember elején indult Konstantinápolyba, tagjai közt Serédi Istvánnal, Boros Jánossal, losonci Bánffy Györggyel és vargyasi Daniel Jánossal. A követséget a császár október 8-án fogadta, a kedvező válasszal pedig 1653 januárjában értek vissza Erdélybe. Vö. Daniel: Daniel család 71–72.
21. *Haller János naplója. 1630–1644*. In: *Erdélyi Történelmi Adatok*. Szerk. Szabó Károly. IV. Kvár, 1862. 6.
22. *Újabb adatár a vargyasi Daniel család történetéhez*. Szerk. Kelemen Lajos. Kvár, 1913. 22. A levélből azt is megtudjuk, hogy a fejedelem „ő felsége kegyelmességéből háromszáz tallért rendelete tanításodra. Én is ötvent küldtem, jó öcsém, számodra, hogy Teolczeki uram redő gondot viseljen belőle.”
23. Daniel: Daniel család 59–61.
24. Daniel Gábor: *Adatok a vargyasi Daniel család történetéhez*. Bp., 1908. 15–18.
25. *Okmánytár I. Rákóczy György svéd és francia szövetségeseinek történetéhez*. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1873. 369–371.
26. Daniel: Daniel család 66–67.
27. Daniel: Daniel család 67; Vajda: A vargyasi Daniel család 197–199; *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. Szerk. Szilágyi Sándor. XI. Bp., 1886. 4. 9.
28. Vajda: A vargyasi Daniel család 119–121.
29. Daniel: Daniel család 68–70; Szilágyi Sándor: *Felső-Vadászai Rákóczy Zsigmond 1622–1652*. Bp., 1886. (Magyar Történelmi Életrajzok). 101–103.
30. Vajda: i. m. 204–205. (Latin nyelvű meghívók 1651. február 3-áról és április 16-áról.) A május 19-én kelt magyar nyelvű meghívó a budapesti Hadtörténelmi Intézet Levéltára VII. Fondőcsoportja Personalia című gyűjteményében őrzött Daniel családi levéltárban található. 13. doboz. 12. sz.
31. *Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről*. Közli Tóth Ernő. Történelmi Tár 25. 1902. 242.
32. A hasonló típusú és tematikájú jelenetek összehasonlítására érdekes lehet a Hans Ludwig von Kuefstein báró 1628. évi konstantinápolyi követsége idején készített gouache-sorozat (*Osmanenmuseum Perchtoldsdorf*, Ausztria), mely követi bevonulásokat, kihallgatásokat ábrázoló képeket is tartalmaz.
33. Vajda: A vargyasi Daniel család 205–206.
34. Daniel: Daniel család 71; Vajda: A vargyasi Daniel család 715.
35. Vámszer Géza: *A csíkrákosi Cserei-kúria falképmaradványai*. In: *Uő: Életforma és anyagi műveltség*. Kriterion Könyvkiadó, Buk., 1977. 231–239.
36. 1682-ben pl. sepsikőrőspataki Kálnoky Sámuel is egy brassói festőt fogadott fel: „Anno 1682, 28. Junii akudtam meg Brassai képirő Jánossal az Sz. István kápolnája megírására, hogy mentől tisztességesebben és a mely formában kívánom, megírja...” Vö. Nagy Géza: *Két régi brassói festő*. Nemere 1883. augusztus 19. 67. sz.
267. Itt nyilván a kézdiszentléleki Perkőn álló Szent István-kápolna kifestéséről van szó.